

Idea panslawizmu w medycynie

Zoran Stojčev

Panslawizmem określamy doktrynę oraz ruch kulturalno-polityczny powstały w Czechach na początku XIX wieku, mający na celu wyzwolenie, a następnie zjednoczenie polityczne, gospodarcze i kulturalne Słowian. Celem powyższej pracy jest przedstawienie prób współpracy podejmowanej przez lekarzy słowiańskich w powiązaniu z polityczną sytuacją narodów i państw słowiańskich, prześledzenie początków ruchu pansłowiańskiego w medycynie oraz rozwoju jego form organizacyjnych, a także dokonanie analizy osiągnięć naukowych tego ruchu oraz przyczyn jego upadku.

The idea of panslawizm in medicine

"Panslawizm" is a general term, which describes a doctrine and cultural and political movement developed at the beginning of XIX century in Czech Republic, which was focused on liberation and economic and cultural unification of slovan nation. The above article was written to present the cooperation of slovan doctors with connection to historical facts and general political situation. We also demonstrate the begininning of "medical panslawizm" in Middle Europe, its organization forms, research achievements and short analysis of the reasons of its collapse.

NOWOTWORY Journal of Oncology 2012; 62, 5: 391–395

Słowa kluczowe: panslawizm, ruch pansłowiański w medycynie, Jan Purkyně

Key words: Pan-Slavic movement in medicine, Jan Purkyně

Termin *panslawizm* użyty został prawdopodobnie po raz pierwszy przez słowackiego filologa Jana Herkla w pracy *Elementa universalis linguae slavicae* (1826 r.) w celu przedstawienia koncepcji wspólnego słowiańskiego języka literackiego. Pojęcie to zostało następnie zaadoptowane dla określenia doktryny oraz ruchu kulturalno-politycznego powstałego w Czechach na początku XIX wieku, mającego na celu wyzwolenie, a następnie zjednoczenie polityczne, gospodarcze i kulturalne Słowian. Pierwotnie termin ten był stosowany dla określenia językowej i kulturalnej wspólnoty narodów słowiańskich. Pomimo że potrzeba wymiany myśli pomiędzy przedstawicielami świata lekarskiego niewątpliwie pojawiała się wcześniej, niż ukonstytuowały się podwaliny ruchu pansłowiańskiego, aktywne formy współdziałania na tym polu związane były z ideą panslawizmu [1, 2].

Celem mojej pracy jest przedstawienie prób współpracy podejmowanej przez lekarzy słowiańskich w powiązaniu z polityczną sytuacją narodów i państw słowiańskich, prze-

śledzenie początków ruchu pansłowiańskiego w medycynie oraz rozwoju jego form organizacyjnych, a także dokonanie analizy osiągnięć naukowych tego ruchu oraz przyczyn jego upadku. Aby rzetelnie przeanalizować powyższe zagadnienia, przeprowadziłem wnikliwe badania źródłowe w archiwach: Uniwersytetu Jagiellońskiego, Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, Krakowie i Poznaniu, w Archiwum Akt Nowych, a także w Archiwum Uniwersytetu Karola w Pradze oraz Uniwersytetów w Sofii, Bratysławie i Skopje. W Archiwum UJ wykorzystałem akta osobowe prof. Bolesława Wicherkiewicza oraz pracę zbiorową *Kontakty Wydziału Lekarskiego UJ ze Związkiem Lekarzy Słowiańskich*, a w Archiwum Akt Nowych — akta Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Wiele dodatkowych informacji dostarczyły mi oryginalne źródła drukowane — pamiętniki ze zjazdów oraz sprawozdania i notatki zamieszczone w czasopismach medycznych polskich i czeskich.

Za prekursora idei współpracy słowiańskich uczonych uważa się Jana Evangelistę Purkyněgo — wybitnego fizjo-

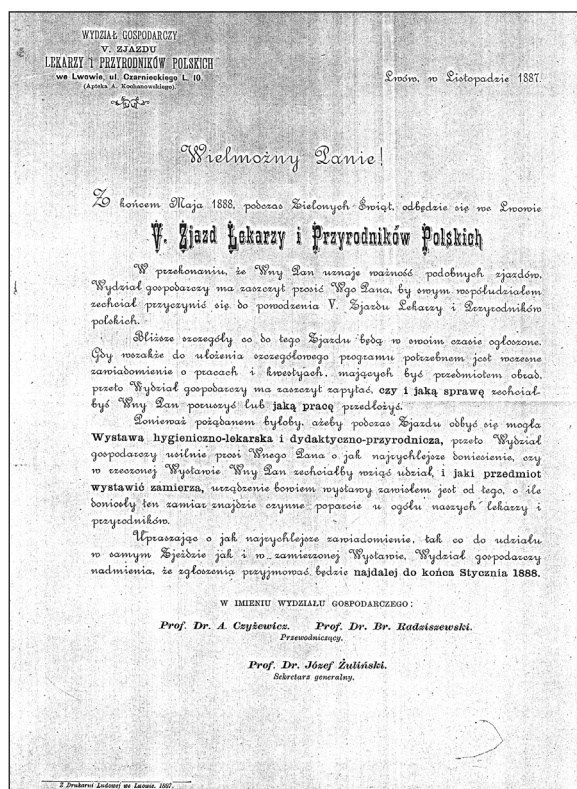
loga, profesora Uniwersytetów we Wrocławiu i Pradze, patrona Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego we Wrocławiu i założyciela Towarzystwa Lekarzy Czeskich. To właśnie to Towarzystwo odegrało kluczową rolę w jednoczeniu ruchu naukowego lekarzy słowiańskich [2–4].

Pierwsze sformalizowane i udokumentowane szerzej kontakty przedstawicieli narodów słowiańskich zostały nawiązane w czasie Słowiańskiego Zjazdu w Pradze w roku 1848. Za inicjatorów tego spotkania uważa się lekarzy czeskich, bo choć już wcześniej w obrębie zaboru pruskiego pojawiały się liczne inicjatywy mające na celu wspólną walkę przeciwko germanizacji, to jednak dopiero na tym zjeździe pojawił się temat współpracy państwosłowiańskiej na gruncie *stricto* medycznym [2, 5, 6].

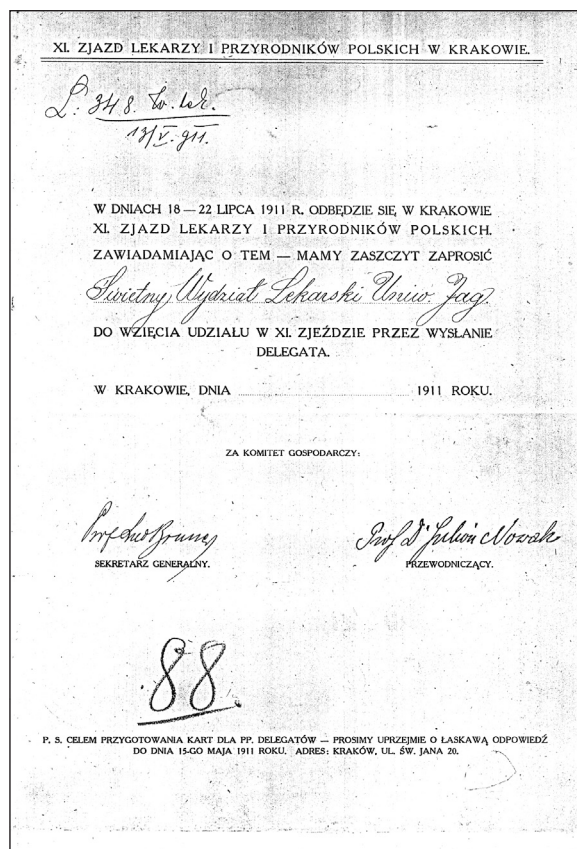
Pierwszą prężnie działającą formą współpracy państwosłowiańskiej stało się publikowanie artykułów dotyczących zagadnień medycznych w specjalistycznej prasie branżowej „narodów bratnich”. Współpraca ta rozwinęła się głównie pomiędzy Polakami i Czechami. Późniejszą jej formą stało się wzajemne zapraszanie i uczestniczenie delegacji krajowych na słowiańskich zjazdach lekarzy i przyrodników, odbywających się w krajach organizatorów. Na terenie Galicji, dzięki daleko idącej autonomii, zjazdy te odbywały się już od roku 1869, a w Czechach, ze względu na tło polityczne, dopiero od roku 1880. Pierwsze wspólne spotkanie lekarzy słowiańskich miało miejsce w 1881 roku na III Zjeździe Lekarzy i Przyrodników Polskich, okazji z którego wydana została w Czechach specjalna broszura. Niestety, delegacje z innych państw słowiańskich były stosunkowo nieliczne. Dynamikę rozwoju wzajemnej współpracy państwosłowiańskiej pokazuje fakt, że w roku następnym na II Zjeździe Czeskich Lekarzy i Przyrodników uczestniczyło aż 100 lekarzy z Polski. W sumie do I wojny światowej odbyło się 11 zjazdów polskich i 5 zjazdów czeskich [3, 5, 7] (ryc. 1, ryc. 2).

Brak możliwości prezentowania wyników swych prac naukowych w językach narodowych oraz odmowa tworzenia komitetów narodowych na światowych kongresach lekarskich dotycząca narodów nieposiadających własnych struktur państwowych stały się podstawowymi zagadnieniami podnoszonymi przez lekarzy Słowian. Walka o ideę własnych komitetów narodowych na międzynarodowych kongresach szczególnie aktywnie widoczna była w działaniach Polaków i Czechów. Tym ostatnim udało się zakończyć z powodzeniem walkę o utworzenie własnej, czeskiej reprezentacji na XII Międzynarodowy Kongres organizowany w roku 1897 w Moskwie. Tam też usiłowali oni zorganizować wspólne posiedzenie lekarzy słowiańskich uczestniczących w Kongresie, co jednak z przyczyn politycznych nie doszło do skutku [1, 7].

Powyższa współpraca zaowocowała stworzeniem w roku 1898 podkomitetu, którego zadaniem było przeprowadzenie rozmów z przedstawicielami narodów słowiańskich uczestniczącymi w XIII Kongresie Paryskim odnośnie

Rycina 1. Zaproszenie na V Zjazd Lekarzy i Przyrodników — Lwów, 1888

Rycina 2. Zaproszenie na XI Zjazd Lekarzy i Przyrodników — Kraków, 1911

Rycina 3. Ogłoszenie o III Zjeździe Lekarzy Czeskich w Pradze — Czasopismo Lekarzy Czeskich — 25 kwietnia 1901

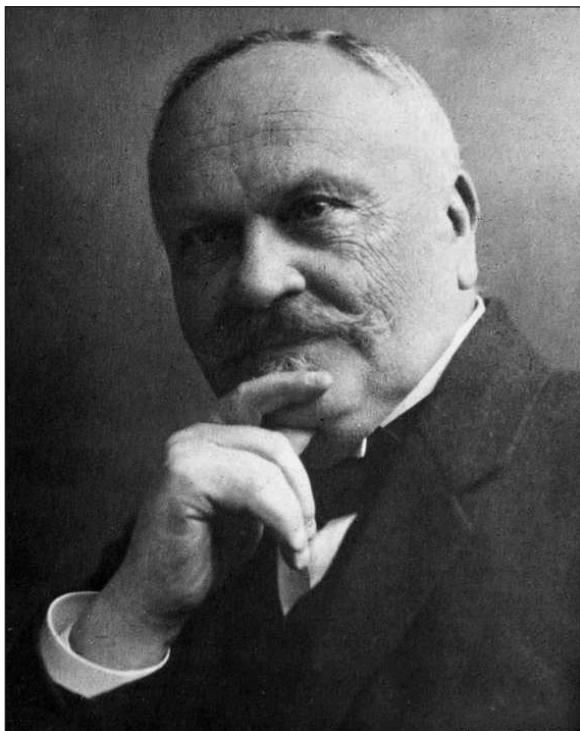
głównych problemów zaburzających jedność panslawistyczną w medycynie. Główni inicjatorzy — członkowie podkomitetu czeskiego — przeprowadzili rozmowy z przedstawicielami pięciu komitetów narodowych: rosyjskiego, serbskiego, bułgarskiego, chorwackiego i polskiego. Pierwsza formalna struktura organizacyjna lekarzy słowiańskich powstała właśnie na Kongresie w Paryżu w 1900 roku. Tu po raz pierwszy pojawiła się idea zorganizowania wspólnych ogólnosłowiańskich zjazdów lekarskich, opracowania jednolitej terminologii lekarskiej i wydawania czasopisma, które prezentowałyby osiągnięcia słowiańskiej medycyny na forum międzynarodowym. Tam też postanowiono powołać Słowiański Komitet Lekarski pod przewodnictwem prof. Dymitra Otta z Petersburga. Pierwsze posiedzenie Komitetu, niestety bez udziału jego czołowych przedstawicieli, odbyło się w Pradze w roku 1901 (ryc. 3) [7, 8].

Ze względu na kontekst polityczny ruch ten, pomimo słownego poparcia ze strony przedstawicieli wszystkich zainteresowanych narodów, napotykał na trudności uniemożliwiające zrealizowanie postawionych mu za zadanie celów. W roku 1909 w Wiedniu przedstawiany został czeski projekt Statutu Pansłowiańskiego, a jednocześnie dokonano zmian w składzie komitetu decyzyjnego. Wybrano na jego przewodniczącego prof. Bolesława Wicherkiewicza — wybit-

nego polskiego okulistę, pedagoga i społecznika. W rok później powołano w Sofii pod jego przewodnictwem Słowiański Centralny Komitet Lekarski, w którym reprezentowane były komitety narodowe ośmiu narodów zainteresowanych ideą panslawizmu [2, 4, 8].

Ze względu na brak współpracy i niechęć ze strony administracji państwowej nie udało się zrealizować idei zamierzonych przez Komitet, stały temu na przeszkodzie warunki polityczne. Władze państw, w skład których wchodziły podbite narody słowiańskie, w ruchu jednoczącym uczonych tych narodów upatrywały niebezpieczeństwo zainicjowania narodowego ruchu wyzwolenieckiego. Po I wojnie światowej radykalnie zmieniły się warunki bytowania narodów słowiańskich, dążenie do nawiązania łączności międzysłowiańskiej stało się silniejsze i bardziej powszechne. Przejawiało się to również wśród lekarzy słowiańskich. W roku 1925 prezes Związku Lekarzy Jugosłowiańskich Prof. Ivković zwrócił się do szeregu towarzystw lekarskich w państwach słowiańskich z propozycją wysłania delegacji krajowych na zjazd delegatów do Dubrownika w celu powołania Związku Lekarzy Słowiańskich. Doszło do spotkania emisariuszy lekarskich z Jugosławii, Polski, Bułgarii oraz emigracji rosyjskiej. Brakowało jedynie delegatów czeskich. Na powyższej naradzie uznano konieczność założenia Wszechsłowiańskiego Związku Lekarzy i przystąpiono do przygotowań I Zjazdu Lekarzy Słowiańskich. Powołano w tym celu komitet złożony z 3 delegatów jugosłowiańskich i po 2 delegatów z pozostałych państw słowiańskich, którego zadaniem było opracowanie statutu Związku i wyznaczenie miejsca oraz terminu I Zjazdu. Komitet, do którego ze strony polskiej weszli prof. A. Gluziński, dr B. Jakimiak i doc. Łapiński, zebrał się dwukrotnie — w 1926 r. w Belgradzie i w Pradze. Na spotkaniu w Pradze przyjęto ostateczną wersję statutu, biorąc za podstawę projekt zaproponowany przez lekarzy z Polski. Przekazano także obwieszczenie, że I Zjazd Lekarzy Słowiańskich odbędzie się w 1927 roku w Warszawie [1, 4, 9, 10].

Samodzielne uchwalenie statutu umożliwiło formalne potwierdzenie i ukonstytuowało ostatecznie sprawę, o którą zabiegali słowiańscy lekarze od 1900 roku, a mianowicie zapis, który wyraźnie określał, że Wszechsłowiański Zjazd Lekarzy ma charakter narodowy, a nie państwowy: „Do Związku mogą być przyjęci także lekarze narodowości słowiańskiej, niebędący obywatelami państw słowiańskich, stanowiący jednak zbiorową organizację w państwach niesłowiańskich”. Wprawdzie większość narodów słowiańskich, które o to zabiegały, uzyskała także samodzielność państwową, to jednak zapis taki był niezbędny choćby dla możliwości udziału w ruchu emigrantów rosyjskich. I Zjazd miał ogromne znaczenie dla spopularyzowania osiągnięć medycznych w krajach słowiańskich. Spełnił także nieocenioną rolę propagandową dla odrodzonego po I wojnie światowej państwa polskiego. Dzięki temu wydarzeniu znaczna część jego uczestników zetknęła się po raz pierwszy z polską kulturą i nauką, a tym

Rycina 4. Antoni Gluziński — Prezes Honorowy wszystkich Zjazdów Słowiańskich

samym znacznie wzrosło uznanie dla polskiego dorobku kulturalnego i naukowego. Wyrazem tego uznania był wybór profesora Gluzińskiego na Honorowego Prezesa całego Związku (ryc. 4) [2, 9, 10].

Zgodnie z uchwałą I Zjazdu Lekarzy Słowiańskich — II Zjazd odbył się w Pradze jednocześnie z VI Zjazdem Lekarzy i Przyrodników Czeskich w 1928 r. Otwarcia Zjazdu ogólnosłowiańskiego dokonano w sesji plenarnej, natomiast dalsze obrady toczyły się w 24 sekcjach w ramach Zjazdu Lekarzy Czeskich. Pod tym względem charakter Zjazdu był zdecydowanie odmienny od warszawskiego, zabrakło mu cech odrębności, stąd zaproponowano na przyszłość nie łączyć zjazdów krajowych ze Zjazdem Wszechsłowiańskim. Kolejny Zjazd miał się odbyć w Bułgarii. Ponieważ bułgarscy lekarze długo nie nadsyłali zaproszenia, Komitet Centralny Związku podjął uchwałę o zwołaniu III Zjazdu w Jugosławii. Odbył się on w październiku 1930 r. w Splicie. Trzy lata później Polska ponownie była organizatorem Zjazdu Wszechsłowiańskiego, który odbył się w dniach 11–15 września 1933 r. łącznie z XIV Zjazdem Lekarzy i Przyrodników Polskich w Poznaniu [8–10]. Na marginesie można wspomnieć, że w 1932 r., podczas III Ogólnopolskiego Zjazdu Przeciwrakowego w Łodzi, prezes Polskiego Komitetu do Zwalczania Raka Franciszek ks. Radziwiłł zaproponował rozpoczęcie przygotowań do powołania Ogólnosłowiańskiej Ligi Organizacji Przeciwrakowych. Jej organem miało się stać czasopismo *Nowotwory*, które miało być przemianowane na *Acta Slavica Neoplasmatologica*. Do realizacji tych zmierzeń jednak nie doszło [11].

Ostatni zjazd odbył się w 1936 roku w Sofii i wypadł imponująco, zgromadził około tysiąca osób, w tym z Polski 90, z Czechosłowacji 15, z Jugosławii 350. Tematami zjazdów były na ogół zagadnienia aktualnie nurtujące społeczności słowiańskie, a przede wszystkim problemy zdrowia publicznego. Kolejne zjazdy, zorganizowane w Warszawie, Pradze, Splicie, Poznaniu i w Sofii, przyniosły nauce medycznej ogromne korzyści. Umożliwiały one poprzez wzajemną wymianę doświadczeń wśród lekarzy słowiańskich, podnoszenie poziomu opieki zdrowotnej w poszczególnych krajach oraz merytoryczną korektę opóźnień w określonych dziedzinach medycyny. Niejednokrotnie dopingowały do twórczej pracy, a każdy Zjazd stwarzał możliwości zaprezentowania osiągnięć naukowych i praktycznych [12–14].

Zjazdy Lekarzy Słowiańskich przez długi okres czasu były jednymi ośrodkami merytorycznej dyskusji odnośnie poziomu i kierunków rozwoju systemu opieki zdrowotnej, tym samym wyręczając władze państwowe i przyczyniając się do poprawy stanu bazy materialnej w zakresie opieki zdrowotnej w poszczególnych państwach. Pomimo tak udanego rozwoju kontaktów przedstawicieli narodów słowiańskich na polu naukowym zmienił się zasadniczo punkt widzenia władz państwowych na charakter tych kontaktów. W połowie lat trzydziestych poparcie rządu polskiego dla idei zjazdów słowiańskich zaczęło słabnąć, co zapewne było związane z coraz ściślejszymi związkami z krajami zachodnimi i, tym samym, traktowaniem ruchu pansłowiańskiego jako osłabiającego ten związek [12, 14, 15].

II wojna światowa zasadniczo ograniczyła pracę uczonych w zakresie szerzenia idei panslawizmu, nie zaprzestano jednak podtrzymywania kontaktów naukowych, czego dowodem było zorganizowanie w 1941 roku w Edynburgu Zjazdu Lekarzy Polskich i Czechosłowackich [15].

Po wyzwoleniu Polski spod hitlerowskiej okupacji stosunkowo szybko doszło do prób odnowienia ruchu pansłowiańskiego. W 1946 r. w Belgradzie miał się odbyć Kongres Słowiański, do którego jednak nie doszło. Przywódcy Związku Radzieckiego nie mogli dopuścić, aby centrum współpracy krajów nowo powstałego bloku komunistycznego znajdowało się gdziekolwiek indziej, niż w Moskwie. Wystąpienie Jugosławii w 1948 roku z bloku komunistycznego i przemiany polityczne w okresie powojennym położyły finalnie kres próbom odrodzenia ruchu pansłowiańskiego w medycynie [16, 17].

Dr n. med. Zoran Stojčev

Oddział Chirurgii Ogólnej, Naczyniowej i Onkologicznej
Wojewódzki Szpital Specjalistyczny
ul. Kopernika 28, 76–200 Słupsk
e-mail: onkoustka@wp.pl

Piśmiennictwo

1. Tatarkiewicz W. *Historia Filozofii*. T. II. Wyd. VI. Warszawa: PWN; 1968 r., s. 255–263.
2. Zablótniak R. Wszechsłowiański Związek Lekarski 1926–1937. *Časopis Lekarů Českých* 1973; C.17: 531–534.
3. Štrbaňová S. Zjazdy českých přírodníků i lékařů v letech 1880–1914 oraz czesko-polska współpraca naukowa. *Časopis Lekarů Českých* 1973; C.17: 531–534.
4. XIV Zjazd Lekarzy i Przyrodników Polskich w Poznaniu, połączony z XIV Zjazdem Związku Lekarzy Słowiańskich pod protektoratem Pana Prezydenta Rzeczypospolitej prof. dr Ignacego Mościckiego, 11–15 września 1933 r. Poznań 1933 r.
5. Stasiewicz-Jasiukowa I, Janko J. Zjazdy Czeskich przyrodników i lekarzy w latach 1880–1914 oraz czesko-polska współpraca naukowa. W: *Z dziejów polsko-czeskich i polsko-słowackich kontaktów naukowych*. Warszawa: Wektory Gospodarki, 1990 r.
6. *Księga Pamiątkowa XII Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w roku 1925*. T. I. Warszawa 1926.
7. *Pierwszy Ogólny Zjazd Lekarzy Słowiańskich w Warszawie 26–29 V 1927 r.*, Warszawa 1928.
8. Jakubowski A. *Pamiętnik XIV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Poznaniu, 11–15 IX 1933 r.* T. I. Poznań 1933 r.
9. *IV Zjazd Lekarzy Słowiańskich w Poznaniu, 11–15 września 1933 r.* Warszawa 1936.
10. Nowakowski JF. *Życie i prace naukowe Jana Purkyného doktora medycyny i filozofii*. Biblioteka Warszawska 1861 T. III, s. 188–232, T. IV s. 123–157 i 376–412 s. 74 i nn.
11. Towpik E. Ogólnopolskie zjazdy onkologiczne 1924–2006 i czasopismo *Nowotwory*. *Nowotwory J Oncol* 2006; 56: supl. 4, 207–214.
12. Bogucka M. *Dzieje kultury polskiej do 1918 roku*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; 1991, s. 379.
13. *Pamiętnik pierwszego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich, odbytego w r. 1869 w Krakowie, skreślony w imieniu Wydziału gospodarczego przez. Józefa Majera*. Kraków: 1870; oraz GL 1870 nr 42 s. 711
14. Dybiec J. Związki Akademii Umiejętności w Krakowie z nauką czeską i słowacką w latach 1873–1918. W: *Z dziejów polsko-czeskich*, s. 34–61.
15. Dydyński L. Zjazdy Lekarzy i Przyrodników Polskich od r. 1869. *Medycyna* 1933 nr 17, s. 532.
16. I Kongres Serbskich Lekarzy i Przyrodników w Belgradzie (według referatu Čačkoviča z Zagrzebia). *Nowiny Lekarskie* 1905; z. 1, s. 50.
17. Statut Wszechsłowiańskiego Związku Lekarzy. Arch. UJ sygn. WL II 618 nlb.